

Л. М. ІСАЕНКА,

канд. філал. навук
(Мін. ін-т культуры)

СІСТЭМА ДАПАМОЖНІКАЎ
ПА БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
І ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВУ ЯК СРОДАК
ДАВЕДАЧНА-БІБЛІЯГРАФІЧНАГА АБСЛУГОЎВАННЯ

У перыяд перабудовы грамадскіх і эканамічных адносін перад бібліятэкамі рэспублікі ставіцца задача якаснага змянення іх работы, паляпшэння даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання, эфектыўнага выкарыстання ўсіх відаў інфармацыі.

Спажыванне бібліяграфічнай інфармацыі цесна звязана з усебаковым вывучэннем і выкарыстаннем сістэмы бібліяграфічных дапаможнікаў. У артыкуле зроблена спроба прааналізаваць становішча сістэмы дапаможнікаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству і выявіць яе функцыянальныя магчымасці. Аналіз масіву бібліяграфічных паказальнікаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству, створанага бібліятэкамі рэспублікі, сведчыць аб тым, што бібліяграфічныя рэсурсы гэтай галіны даволі значныя: асобна выданыя бібліяграфічныя дапаможнікі, прыкніжныя і прыартыкульныя спісы, неапублікаваныя бібліяграфічныя матэрыялы.

Масіў асобна выданных дапаможнікаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству фарміруецца ў асноўным з рэкамендацыйных і навукова-дапаможных паказальнікаў. Найбольшае развіццё ў рэспубліцы атрымала навукова-дапаможная літаратурная бібліяграфія. Вызначылася сістэма яе дапаможнікаў, вылучыліся асноўныя звенні гэтай сістэмы. Важнае месца ў ёй займаюць агульныя навукова-дапаможныя паказальнікі: выданняў беларускай мастацкай літаратуры, якія выйшлі ў рэспубліцы; перакладаў твораў літаратуры народаў СССР і замежных краін на беларускую мову; па літаратуразнаўству і крытыцы, па методыцы беларускай літаратуры і інш.

Разам з тым, нягледзячы на значны ў колькасных адносінах масіў розных па форме бібліяграфічных дапаможнікаў, многія з іх ужо не могуць задаволіць запатрабаванні спецыялістаў, таму што бібліяграфічная інфармацыя ў большасці дапаможнікаў адносна састарэла.

Так, верхняя граница ўліковага перыяду паказальніка А. Мажэйкі і Л. Самасейкі «Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі замежных славянскіх народаў» дасягае 1963 г., паказальніка Н. Б. Ватацы «Мастацкая літаратура Савецкай Беларусі» — 1968 г., паказальніка М. А. Каваленкі «Беларуская літаратурная Ленініана» — 1975 г., паказальніка І. І. Фалькоўскай «Мастацкая літаратура народаў СССР у перакладзе на беларускую мову» — 1975 г., бібліяграфічнае асваенне фальклору даведзена да 1970 г. Не атрымаў храналагічнага працягу бібліяграфічны паказальнік Н. Б. Ватацы «Беларускае літаратуразнаўства і крытыка».

Як бачым, рэгістрацыя матэрыялу ў гэтых паказальніках, якія выйшлі ў свет у 1963—1975 гг., даведзена да першай паловы 70-х гг.

Яны не адлюстроўваюць матэрыялы за апошнія 15—20 гадоў. Аднак трэба адзначыць, што працэс актуалізацыі шэрагу паказальнікаў ужо пачаўся. У зводных планах ДБ БССР запланаваны выпуск паказальнікаў «Беларуская драматургія (1966—1984 гг.)», «Мастацкая літаратура Савецкай Беларусі (1969—1985 гг.)»

У даведачна-бібліяграфічнай рабоце для персанальных пошукаў карысным будзе біябібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі» ў шасці тамах, які падрыхтаваны супрацоўнікамі Інстытута літаратуры АН БССР (першы том выйдзе з друку ў 1991 г. у выдавецтве «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя»).

Прабел у рэтраспектыўнай інфармацыі аб сувязях беларускай літаратуры з літаратурамі народаў СССР і замежных краін некалькі кампенсуе бягучая інфармацыя, якая змяшчаецца на старонках альманахаў. Так, у раздзеле «Хроніка перакладных выданняў» альманаха «Братэрства» даецца інфармацыя аб творах пісьменнікаў народаў СССР, перакладзеных на беларускую мову, і творах беларускіх пісьменнікаў на мовах народаў СССР.

Інфармацыю аб выданні ў рэспубліцы твораў беларускіх пісьменнікаў на замежных мовах чытачы атрымліваюць на старонках альманаха «Далягляды».

Шырокае распаўсюджанне ў беларускай літаратурнай бібліяграфіі атрымалі і персанальныя паказальнікі, прысвечаныя выдатным прадстаўнікам беларускай літаратуры. Яны адрозніваюцца разнастайнасцю форм і зместу. Гэта найбольш развітое звяно падсістэмы навукова-дапаможных паказальнікаў. У рэспубліцы выданы семінары,

паказальнікі тэкстаў Я. Купалы, Я. Коласа, шэраг цікавых дапаможнікаў па творчасці Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, П. Броўкі і іншых сучасных беларускіх пісьменнікаў. І ўсё ж нягледзячы на бясспрэчныя дасягненні, у падсістэме персанальных бібліяграфічных паказальнікаў назіраюцца істотныя прабелы, верхняя храналагічная граніца многіх дапаможнікаў адстае ад нашага часу на 10—15 гадоў. Напрыклад, бібліяграфаванне твораў Я. Купалы і Я. Коласа даведзена да 1983 г., М. Багдановіча і П. Броўкі — 1975 г., І. Мележа — 1982 г., А. Адамовіча — 1983 г., М. Гарэцкага — 1984 г. Безумоўна, такое становішча не дазваляе якасна выконваць рэтраспектыўныя запыты чытачоў.

У сістэме дапаможнікаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству значнае месца займаюць рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі. Беларуская мастацкая літаратура найбольш шырока прадстаўлена ў штогодніку «Літаратура і мастацтва БССР» (выдаецца з 1972 г.). Тут шырока даецца інфармацыя аб навінках беларускай мастацкай літаратуры (паэзія, проза, драматургія), лепшых творах літаратуры народаў СССР і замежных краін, літаратуразнаўчых і літаратурна-крытычных артыкулах. Важнае даведачна-оіюляграфічнае значэнне мае рэкамендацыйны бібліяграфічны паказальнік «Беларускія пісьменнікі-лаўрэаты» (1987 г.). Папулярызацыі творчасці беларускіх пісьменнікаў садзейнічае і рэкамендацыйны бібліяграфічны паказальнік «Беларуская літаратура» (Мн., 1988), які падрыхтавала ДБ БССР сумесна з ДБЛ СССР. Шырокае распаўсюджанне ў рэспубліцы атрымалі рэкамендацыйныя спісы, агляды, апублікаваныя ў бюлетэні «Новыя кнігі БССР». У масіве апублікаваных спісаў і аглядаў можна вылучыць два віды: персанальныя і тэматычныя.

Найбольшае распаўсюджанне атрымалі персанальныя спісы літаратуры. І гэта заканамерна, бо вывучэнне мастацкага працэсу, цікавасць да твораў беларускіх пісьменнікаў пачынаецца з вывучэння творчасці асобных з іх. Спісы публікуюцца да юбілеяў пісьменнікаў і адлюстроўваюць іх творы і рэцэнзіі на іх, літаратуру аб жыцці і творчасці. Такія спісы апублікаваны, напрыклад, да юбілеяў Л. Арабей, П. Броўкі, Р. Барадзіліна, М. Калачынскага, А. Бачылы, Д. Бічэль-Загнетавай. Тэматычныя спісы складаюць невялікую па колькасці групу, але яны ахопліваюць найбольш важныя праблемы: «Вялікі

Кастрычнік у творах беларускіх пісьменнікаў», «Беларуская мастацкая літаратура ў барацьбе за мір», «Малюнкi роднай прыроды ў творах Я. Купалы і Я. Коласа», «Калгаснае будаўніцтва ў беларускай мастацкай літаратуры», «Гісторыі таемныя радкі», «Хто пачынае дзень (вобраз рабочага ў творах беларускай мастацкай літаратуры)» і некаторыя іншыя.

Часам тэматычныя агляды твораў беларускіх пісьменнікаў уключаюцца ў рэкамендацыйныя бібліяграфічныя паказальнікі гістарычнай і прыродазнаўчай тэматыкі: «Гісторыя Камуністычнай партыі Беларусі» (1987 г.), «Гісторыя камсамола Беларусі» (1981 г.), «Прырода Беларусі» (1981 г.). Тут беларуская мастацкая літаратура прыцягваецца як дадатковы матэрыял пры вывучэнні розных галін ведаў. Вялікую ўвагу складанню рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў у рэспубліцы ўдзяляюць абласныя бібліятэкі, якія распрацоўваюць іх на мясцовым матэрыяле. У асноўным гэта лістоўкі-закладкі па кнігах беларускіх пісьменнікаў — ураджэнцаў данай вобласці, кароткія рэкамендацыйныя спісы літаратуры да юбілеяў пісьменнікаў, памятки чытачам.

Значнае месца ў сістэме бібліяграфічных дапаможнікаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству атрымалі метадыка-бібліяграфічныя дапаможнікі, якія шырока распаўсюджаны ў рэспубліцы. Часцей за ўсё іх складае ДБ БССР. Гэта невялікія па аб'ёму матэрыялы, неад'ёмнай часткай якіх з'яўляюцца спісы твораў пісьменніка і літаратуры аб ім, а таксама распрацоўка розных форм прапаганды творчасці пісьменнікаў. Напрыклад, на працягу 1984—1987 гг. з'явіліся метадычныя і бібліяграфічныя матэрыялы ў дапамогу прапагандзе творчасці Я. Купалы, Я. Коласа, А. Макаёнка, В. Быкава, Н. Гілевіча і інш.

Значную частку бібліяграфічнага масіву па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству складаюць прыкніжныя і прыартыкульныя спісы літаратуры. Яны з'яўляюцца крыніцай бібліяграфічнай інфармацыі па самых розных пытаннях тэорыі і гісторыі беларускай літаратуры. Найбольш значныя з прыкніжных спісаў змешчаны ў тэарэтычных даследаваннях, прысвечаных гісторыі развіцця беларускай літаратуры ў цэлым, яе асобных жанраў, праблеме ўзаемасувязей беларускай літаратуры з літаратурамі народаў СССР і замежных

краін. Так, даследаванне «История белорусской до-
октябрьской литературы» (Мн., 1977) суправаджаецца
спісам літаратуры, які ўключае 245 назваў на бела-
рускай і рускай мовах, у манаграфіі С. К. Майхровіча
«Нарыс гісторыі старажытнай беларускай літаратуры
XIV—XVIII стагоддзяў» дадзена гісторыяграфія прад-
мета на 14 старонках (звыш 210 назваў). Значэнне
прыкніжных і прыартыкульных спісаў абумоўліваецца
перш за ўсё незабяспечанасцю навучовых даследаванняў
асобна выданымі галіновымі і праблемна-тэматычнымі
дапаможнікамі. Аднак прыкніжныя спісы недастаткова
адлюстроўваюць матэрыялы перыёдыкі, неапублікаваныя
бібліяграфічныя матэрыялы і, безумоўна, уступаюць асоб-
на выдадзеным паказальнікам.

Выкарыстанню існуючых бібліяграфічных рэсурсаў па
беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству
ў цяперашні час садзейнічае наяўнасць двух паказаль-
нікаў бібліяграфічных дапаможнікаў «Бібліяграфія бела-
рускай савецкай бібліяграфіі (1922—1961)» (Мн., 1963)
і «Бібліяграфічныя дапаможнікі Беларускай ССР (1962—
1973 гг.)» (Мн., 1980), а таксама штогодніка «Біблія-
графічныя дапаможнікі Беларускай ССР».

Усё больш значнае месца ў даведчна-бібліягра-
фічным абслугоўванні чытачоў займаюць неапубліка-
ваныя бібліяграфічныя спісы і картатэкі па беларускай
мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству. Асноўнай
крыніцай інфармацыі аб неапублікаванай бібліяграфічнай
прадукцыі ў рэспубліцы з'яўляецца штогоднік (выдаецца
з 1972 г.) «Информационный указатель неопубликован-
ных библиографических списков и картотек, составлен-
ных библиотеками Белоруссии в ... году» (з 1987 г. —
«Указатель неопубликованных библиографических спис-
ков и картотек...»). Найбольш распаўсюджаная форма
бібліяграфічнай інфармацыі аб неапублікаваных біблія-
графічных матэрыялах — спісы літаратуры, якія ўклю-
чаюць інфармацыю аб кнігах, часопісных і газетных
артыкулах. На працягу года даецца інфармацыя аб
18—20 неапублікаваных бібліяграфічных спісах па літарату-
разнаўству, рускай, замежнай літаратуры, літаратуры
народаў СССР. За 1971—1988 гг. «Указатель неопубли-
кованных библиографических списков и картотек...» дае
звесткі аб 6896 неапублікаваных бібліяграфічных матэ-
рыялах, у тым ліку па мастацкай літаратуры і літаратура-
знаўству — 293, што складае 4,3 %; з іх па беларускай

За разглядаемы перыяд у рэспубліцы выйшлі з друку 97 бібліяграфічных паказальнікаў і спісаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству, што складае 33,1 %. Атрыманыя даныя сведчаць аб яўнай перавазе ў карысць неапублікаваных матэрыялаў. Іх разнастайнасць таксама ў многа разоў перавышае апублікаваныя бібліяграфічныя паказальнікі і спісы.

Тэматыка неапублікаваных бібліяграфічных спісаў вельмі шырокая. Вялікая група неапублікаваных матэрыялаў адлюстравала вобразы маладога сучасніка ў творах беларускіх пісьменнікаў: настаўніка, урача, бібліятэкара і г. д. Цікавасць да паказу жыцця калгаснай вёскі ў творах рускіх і беларускіх пісьменнікаў адлюстравана ў спісах неапублікаваных бібліяграфічных матэрыялаў: «Не стаіць сяло без працаўніка», «Калгаснае сяло ў творчасці беларускіх пісьменнікаў».

Сярод спісаў, падрыхтаваных ДБ БССР па розных праблемах гісторыі і тэорыі літаратуры, значнае месца займае праблема міжнацыянальнага ўзаемадзеяння і ўзаемасувязей літаратур: «Латышская літаратура ў перакладзе на беларускую мову», «Творы башкірскіх пісьменнікаў на беларускай мове», «Украінская літаратура ў перакладзе на беларускую мову» і інш. Бібліятэка распрацавала і персаналіі п'сьменнікаў у аспекце ўзаемасувязей літаратур народаў СССР: «Іван Франко ў беларускім друку», «Творы Ч. Айтматава ў перакладзе на беларускую мову», «Д. Н. Мамін-Сібірак у беларускім друку» і інш. Асобна трэба адзначыць, з'яўленне ў апошнія гады мноства бібліяграфічных спісаў, прысвечаных узаемадзеянню беларускай і замежных літаратур. Да ліку такіх спісаў адносяцца: «Творы Р. Бёрнса ў перакладзе на беларускую мову», «Гётэ ў перакладзе на беларускую мову», «Творы Ф. Шылера на беларускай мове».

У даследуемы перыяд вызначылася цікавасць чытачоў да твораў рускай класікі ў перакладзе на беларускую мову. Адна з найбольш актуальных тэм — «Пушкін і Беларусь». Шэраг бібліяграфічных спісаў прысвечаны перакладам твораў паэта на беларускую мову

* Падлічана аўтарам па даных «Указателя неопубликованных библиографических списков и картотек...» за 1971—1988 гг.

(«А. С. Пушкін і беларуская літаратура»), развіццю асобных жанраў у яго творчасці, асобным перыядам жыцця і творчасці (Каменка, Міхайлаўскае, Болдзіна). Складзены ў 70-я гг. ДБ БССР бібліяграфічны спіс «А. С. Пушкін і беларуская літаратура (1930—1974 гг.)», налічваючы 158 назваў, можа задавальняць патрэбнасці і сёння, зразумела, з дабаўленнем новых выданняў твораў паэта і артыкулаў аб ім.

Большая частка неапублікаваных бібліяграфічных матэрыялаў падрыхтавана з мэтай задавальнення патрэбнасцей розных катэгорый чытачоў у інфармацыі аб выданнях твораў беларускіх пісьменнікаў і літаратуры аб іх жыцці і творчасці. Даволі значны працэнт неапублікаваных бібліяграфічных спісаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству можа разглядацца як вынік недастатковай забяспечанасці рэтра-спектыўнымі паказальнікамі па многіх тэмах. Як паказалі нашы даследаванні, асноўнымі спажывацямі інфармацыі аб неапублікаваных бібліяграфічных матэрыялах з'яўляюцца навуковыя супрацоўнікі Інстытута літаратуры АН БССР, студэнты філалагічнага факультэта універсітэта.

На аснове вывучэння і аналізу масіву апублікаваных і неапублікаваных бібліяграфічных дапаможнікаў — паказальнікаў, спісаў і аглядаў па беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўству можна зрабіць некаторыя абагульненні адносна стану забяспечанасці даведачна-бібліяграфічнай работы ў галіне беларускай мастацкай літаратуры і літаратуразнаўства.

1. У рэспубліцы бібліяграфічныя рэсурсы даволі значныя ў галіне як рэкамендацыйнай, так і навукова-дапаможнай бібліяграфіі, што садзейнічае прапагандзе твораў беларускіх пісьменнікаў, даведачна-бібліяграфічнаму абслугоўванню чытачоў.

2. Нягледзячы на значную колькасць існуючых бібліяграфічных матэрыялаў па шэрагу актуальных праблем, па творчасці многіх беларускіх пісьменнікаў дапаможнікі адсутнічаюць, а многія з існуючых патрабуюць храналагічнага прадаўжэння.

3. Адсутнасць дапаможнікаў па важнейшых перыядах беларускай літаратуры, асобных яе жанраў, многіх важнейшых тэарэтычных праблемах часам ускладняе выкананне тэматычных, праблемна-тэматычных запытаў чытачоў.

4. Адной з першачарговых задач бібліятэк рэспублікі сёння з'яўляецца падрыхтоўка тэматычных і персанальных рэкамендацыйных, бібліяграфічных дапаможнікаў, замена ўстарэлых выданняў, актуалізацыя, храналагічнае прадаўжэнне многіх літаратурна-бібліяграфічных дапаможнікаў.

1. *Войханская И. Н.* Рекомендательная библиография в государственных библиотеках союзных республик (1971—1975 гг.) // Рекомендательная библиография в системе пропаганды книги в СССР. М., 1977. Вып. 16. С. 109—126.

2. *Леончиков В. Е.* Система библиографической информации союзной республики: История, современное состояние, проблемы. Мн., 1990. 254 с.

3. *Матулайтите Е. И.* Учет неопубликованных библиографических материалов в союзных республиках // Библиография в помощь научной работе / ЛГИК. Л., 1975. С. 76—89.

4. Информационный указатель неопубликованных библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Белоруссии в ... году. Мн., 1973—1987.

5. Паказальнік бібліяграфічных дапаможнікаў БССР. Мн., 1978—1988.